

MƏQALƏ

İradə Yusifova

Dünya ədəbiyyatı və komparativistika şöbəsinin elmi işçisi

irada.yusifova@list.ru**109**

1 (16) 2020

Mixail Şoloxovun həyat və yaradıcılığının diqqətdən kənar qalan səhifələri

Mixail Aleksandroviç Şoloxov (1905-1984) məşhur rus nasiri, Nobel mükafatı laureatı olmaqla (1965), əsərlərində əks etdirdiyi problematika baxımından nəinki Rusiyada, eyni zamanda postsovet respublikalarında, Qərb ölkələrində, eləcə də bütün dünyada böyük ədəbi sima kimi tanınır. Onun yaratdığı “Don hekayələri”, “Mavi çöl”, “Sakit Don”, “Oyanmış torpaq”, “Onlar Vətən uğrunda vuruşurdular”, “İnsanın taleyi”, “Nifrət fənni” kimi əsərlər cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrini, fərqli mənzərələrini əks etdirməklə, xalq həyatının ensiklopediyası kimi dəyərləndirilməkdədir.

M.A.Şoloxov irsinin tədqiqatçıları görkəmli yazıçının bir neçə tərcümeyi-halı olduğundan danışmışlar. Onlardan biri “Mavi çöl”, “Don hekayələri” üçün yazılmış tərcümeyi-haldır ki, bu əsər 1931-ci ildə Moskvada çapdan çıxmışdır. Bundan başqa Vyoşensk rayon hərbi komissarlığının arxivində yenə də onun 5 aprel 1949-cu ilə aid edilən bir tərcümeyi-halı tapılmışdır ki, burada ehtiyatda olan polkovnik M.A.Şoloxovun öz əli ilə yazdığı şəxsi işindəki suallara cavablar əks olunmuşdur. Bu tərcümeyi-halda yazıçı özü və ailəsi haqqında əsaslı məlumat verir. V.N.Zapevalovanın “Russkaya literatura” jurnalında çap etdirdiyi bu tərcümeyi-halında müəllif 18 aprel 1986-cı ildə Vyoşenskayada Mariya Petrovna Şoloxovaya verdiyi sualların cavablarına əsaslanır. Orada Mariya Petrovna qeyd etmişdir ki, Mixail Aleksandroviç əkin üçün olan sahələrdə heç zaman neqativ meyillərə yol verməmiş, taxılçılardan gələn

hər bir məlumatı diqqətlə yoxlamış, bəzi hallarda isə vergi göstəricilərini aşağı salmışdı. Nəticədə rəhbərlər bunu onun zəifliyi kimi qiymətləndirmiş və Mixail Aleksandroviçin hələ həddi-buluğa çatmadığını nəzərə alan məhkəmə ona bir il şərti iş vermişdi¹³⁶. Bu materialın mühüm əhəmiyyəti ondadır ki, məhz bundan başlayaraq Şoloxovun həmin tərcümeyi-halı gələcəkdə onun tədqiqatçıları tərəfindən mütləq nəzərə alınacaqdı.

1910-cu ildə M.Şoloxovun ailəsi Kargin xutoruna köçmüş və burada kiçik Mixail 7 yaşında Bazar günü Məktəbinə qəbul edilmişdi. 1914-1918-ci illərdə o, Moskva Boquçar və Vyošenskaya kişi gimnaziyalarında təhsil alaraq, 1920-1922-ci illərdə stanitsa İnqilab Komitəsində Latışevo xutorunda yaşlı əhali arasında savadsızlığın ləğv edilməsi üzrə müəllim, Kargin stanitsasında Don ərzaqkom hazırlıq kontorunda dəftərxana işlərinə baxan, Bukanovsk stanitsasında vergi inspektoru işləmişdir¹³⁷.

Bundan başqa M.Şoloxov "Noviy mir" (əlyazma şəklində çıxan) qəzetinin nəşrində iştirak etmiş, Kargin Xalq Evində tamaşalarda oynamış və eyni zamanda anonim olaraq "General Pobedonostsev" və "Qeyri-adi gün" adlı pyeslər yazmışdır.

Vətəndaş Müharibəsi illərində M.Şoloxovun ailəsi iki tərəfin (bir tərəfdən ağ kazaklar, "başqa yerdən olanlar" idisə, qırmızılar üçün onlar "istismarçılar" kimi qəbul olunurdular) təhlükəsi altında qalma riski ilə üzləşir. Gənc Mixail burada ərzaq dəstəsində xidmət edərkən tanıdığı insanların vergisini azaltmağa çalışdığından, onu məhkəməyə verirlər. Onun yaxın dostu və məsləhətçisi 1903-cü ildən partiya üzvü olan Y.Q.Levitskaya olmuşdur (Mixail ona məktublarında "mamunya" kimi müraciət edirmiş. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, gələcəkdə M.Şoloxovun yazacağı "İnsanın taleyi" hekayəsi məhz bu qadına ithaf olunacaqdı). "Sakit Don"dakı Qriqori Melexovun "tərəddüdləri"ndə də müəllifin özüylə bağlı xeyli avtobioqrafik məqamlar görmək mümkündür.

O, yeniyetməlik illərində A.S.Puşkin, M.Y.Lermontov, N.V.Qoqol, L.N.Tolstoy, A.P.Çexov, M.Qorki və başqa bu kimi sənətkarların əsərlərini mütaliə edirdi. Yükləyici, daşqoyan, hesabdar, dəftərxana işçisi olaraq çalışmaqla yanaşı, inadla təhsilini artırmaq istəyir, "Gənc qvardiya" qrupundakı şair və yazıçılarla görüşürdü¹³⁸.

1922-ci ildə Moskvaya gedib orada müxtəlif yerlərdə çalışarkən o, eyni zamanda "Molodaya qvardiya" ədəbi birliyindəki dərslərin də iştirakçısı olur. 1923-cü ildə "Yunoşeskaya pravda" qəzetində M.Şoloxovun iki felyetonu – "Sınaq" və "Üç" dərc olunur. 1924-cü ildə "Molodoy leninets" qəzetində onun "Xal" hekayəsi çıxır və bu hekayə ilə sanki onun Don hekayələri silsiləsinə yol açılır. Bundan sonra "Naxırçı", "İlyuxa", "Qulun", "Mavi çöl", "Ailə adamı" və digərləri işıq üzü görür. Onların hamısı komsomol dövrü mətbuatında nəşr olunduqdan sonra ədibin "Don hekayələri", "Mavi çöl" və "Kolçak, gicitkan və başqaları" (1927) adlı toplularına salınır. "Don hekayələri"ni hələ əlyazmasında oxuyan tanınmış yazıçı Aleksandr Serafimoviç bu

136 *Неизвестная автобиография М.А.Шолохова* (публикация В.Н.Запелова). "Русская литература", 1986, № 4, s.197

137 *Биография Михаила Шолохова* <https://ria.ru>; <http://dik.academic.ru/dic.nsf/es/64544>

138 *Русская советская литература*. Под. ред. А.А.Журавлевой Л., Просвещение, 1988, s.268

topluya ön söz yazır. 1931-ci ildə M.Şoloxov “Don hekayələri” üzərində bir qədər də işləyib, onu yeni dramatism və komizm elementləri ilə zənginləşdirərək, daha da təsirli hala gətirir. Bundan sonra 25 il ərzində o hekayələr nəşr olunmur.

1922-1926-cı illər arasında M.Şoloxov Moskvada yaşayıb, ədəbiyyat aləmində olmağa üstünlük versə də, yenə də Dona qayıdaraq Vyoşenskaya stanitsasında yaşamağa məcbur olur. O, yeniyetməlik illərini yada salarkən yazırdı: “Vətəndaş müharibəsi illərində Donda idim. 1922-ci ilə qədər Donda hökmranlıq edən bandaların qovulmasına çalışırdım, o bandalar da bizi qovurdular... İş elə gətirmişdi ki, müxtəlif cildlərə girmək lazım gəlirdi”¹³⁹.

1925-ci ildə M.Şoloxov Birinci Dünya Savaşı və Vətəndaş Müharibəsi illərində Don kazaklarının dramatik taleyini əks etdirən “Sakit Don” romanı üzərində işləyir. Bu illər ərzində o, ailəsi ilə birlikdə əvvəl Kargin, sonra Bukanovsk xutorunda yaşayır, 1926-cı ildə bu roman-epopeyanın ilk iki kitabı “Oktyabr” jurnalında çap olunur. Üçüncü kitabda (altıncı hissəsi) 1919-cu ildə Verxnedonskdakı antibolşevik üsyanın iştirakçılara kifayət qədər müsbət yanaşıldığından onun nəşrinə imkan verilməmişdir. Yalnız yazıçı Maksim Qorkiyə müraciət etdikdən sonra, onun köməyi ilə SSRİ-nin rəhbəri İosif Stalindən icazə alaraq romanın bu hissəsinin nəşrinə 1932-ci ildə nail olur, 1934-cü ildə isə sonuncu hissəsini çap etdirir. Lakin ideoloji təzyiqlərin güclənməsi səbəbindən onu yenidən yazmağa başlayır. Dördüncü kitabın yeddinci hissəsi isə 1940-cı ildə işıq üzü görür.

Dünya dillərinin əksərinə, o cümlədən Azərbaycan dilinə tərcümə edilmiş bu epopeya M.Şoloxovun müasirləri tərəfindən hərarətlə qarşılanırsa da, Aleksandr Fadeyev ona əsərin finalında bir sıra dəyişikliklər aparmasını təklif etmişdi. Onun fikrincə, baş qəhrəman Qriqori Melexov ağılardan ayrılıb qırmızılar tərəfə keçdikdən sonra tam şəkildə kommunizm ideyaları ilə nəfəs alan bir şəxs kimi təsvir edilməliydi. Bununla belə, M.Şoloxov əsərin finalını dəyişməkdən imtina etmişdi. “Sakit Don”u oxumuş İosif Stalin əsərin ilkin variantda nəşr olunmasına icazə verir. Bu isə əsərin böyük tarixi təbəddülatlar fonunda müxtəlif təfəkkür sahibi olan insanların psixologiyasının ən incə cəhətlərə qədər əks etdirməsilə izah olunur.

1932-ci ildə M.Şoloxovun kollektivləşməyə həsr etdiyi “Oyanmış torpaq” romanının birinci kitabı nəşr olunur. Bu əsərin nəşri ölkənin ədəbi həyatında olduqca böyük hadisə hesab edilir. Bundan sonra ədib “Oyanmış torpaq” romanının ikinci kitabı üzərində işini davam etdirir, eyni zamanda ədəbiyyat və mədəniyyətlə bağlı məqalələr yazır. Bu dövrlərdə onun yazıçı şöhrəti son dərəcə artır. Xalq və hökumət onun ədəbi və ictimai fəaliyyətini yüksək qiymətləndirir.

Böyük Vətən Müharibəsi başlayanda M.Şoloxov Sovinformbürodə “Pravda” və “Krasnaya zvezda” qəzetlərində hərbi müxbir kimi cəbhəyə yollanır, əsgərlərlə söhbət edir. Onun “Donda”, “Smolensk istiqamətində” və digər oçerkləri, “Nifrət fənni” hekayəsi, “Onlar Vətən uğrunda vuruşurdular” romanından ayrı-ayrı fəsillər “Pravda” və digər mətbuat orqanlarında işıq üzü görür və oxucular arasında geniş yayılır.

Müharibə başa çatdıqdan sonra yazıçı “Məğrurluq, sevgi, minnətdarlıq”, “Belə

139 Ершов Л.Ф. Михаил Шолохов // История русской советской литературы. М., Высшая школа, 1982, s.278

qələbəni tarix heç zaman görməmişdi” kimi məqalələrdə sovet xalqının qəhrəmanlığından danışır. Müharibədən sonrakı illərdə M.Şoloxov fəal yaradıcılıq və ictimai fəaliyyətlə məşğul olur. O, Polşa Respublikasının Vrotslav şəhərində keçirilən sülh uğrunda elin və mədəniyyət xadimlərinin Ümumdünya Konqresində iştirak edir. Dünyada sülh və beynəlxalq münasibət məsələləri onun “Vətən haqqında söz” (1948), “İşıq və zülmət” (1949) kimi məqalələrində öz əksini tapır. M.Şoloxov Sovet Yazıçılarının İkinci qurultayında (1954), Qazaxıstan Yazıçılarının üçüncü qurultayında (1954) və digər tədbirlərdə, müzakirələrdə fəal iştirak edir. Eyni zamanda “Onlar Vətən uğrunda vuruşurdular” romanı üzərində işləyir. 1956-cı ilin sonları-57-ci ilin əvvəllərində o, dünya ədəbiyyatının ən parlaq əsərlərindən hesab edilən “İnsanın taleyi”ni ərsəyə gətirir.

M.Şoloxovun “Oyanmış torpaq” romanının ikinci hissəsi nəşr edildikdən sonra müharibə illərində yenə də onun yazılması üzərində işini davam etdirir. Bu romanın ikinci kitabı 1960-cı ildə sona çatdırılmaqla, elə həmin ildə nəşr olunur. Əsərə görə ona Lenin mükafatı verilir ki, o da həmin məbləği bir zaman özünün də yaşadığı Kargin stanitsasında orta məktəbin inşasına sərf edir. Qeyd edək ki, bundan əvvəl də yazıçı layiq görüldüyü mükafatların, qonorarlarının mühüm bir qismini xeyriyyəçiliyə yönəltdi.

Həyat və yaradıcılığının son illərində M.Şoloxov yarımçıq qalmış “Onlar Vətən uğrunda vuruşurdular” romanı üzərində işlədiyi vaxtlarda Vyoşenskaya stanitsası sanki ziyarətgaha çevrilmişdi. Onu ziyarət edənlər nəinki keçmiş Sovetlər İttifaqından, həm də dünyanın bütün guşələrindən, o cümlədən Azərbaycandan gələn insanlar idilər.

1984-cü ildə vətəni Vyoşenskaya stanitsasında M.A.Şoloxov adına Muzey-qoruq yaradılmışdır.

M.Şoloxovu çoxları “Stalinin sevimli yazıçısı” adlandırırsa da, böyük yazıçı o dövrdə nadir insanlardan idi ki, Sovet rəhbərinə həqiqətləri açıq şəkildə deyə bilirdi.